

ХАЛЪМГ ҮНН

Советск Союзин Коммунистическ партин Халъмг таньгчн болн Элст балгъсна комитетсин, куч-кблсчнрин депутатнрин Таньгчн болн балгъсна Советсин газет

№ 54 (2887)

1957 дж. июлин 23

Үннь 20 деншг

Буудә белдлгәнә зурагъан нүцәчкв

Алдр Октябрин 40 бон угад Яшалтинск района колхозмудин, МТС-н болн совхозмудин куч-кблсчнр болзгасн эрт, июлин 17-д, буудә белдлгәнә зурагъан нүцәчкв. Государствин закромд нег сай 200 миньгын пуд буудә, тер тоол нег сай пуд цагъан буудә кегдв. Районд тӯрун болдж 105-ч болн 383-ч номертә совхозмуд, Буденнә нертә, „Заветы Ильича“ болн „Но-

вый Мир“ гилг колхозмуд зурагъан нүцәчкв. Государствд буудә бггдә бәәнә. Колхозмуд болн совхозмуд соломан скирдлдж, намрин тәрәнә белдвр кедж, силос лардж авлгәна кблмштән орв. И. БОНДАРЕВ, КПСС-н Яшалтинск райкомин сегләтр, М. ПОКУДИН, Куч-кблсчнрин депутатнрин района советин нүцәгч комитетин ахлач.

Олн-келн әмтс таарта бәәхин эркд

Москвад эн сарин 28 бдр нарт делкән багъчудин болн студентнрин VI фестивалъ болхн. Эн фестивалъд әлк-нег зусн келн улс, әлк-нег салу политическ уулдвр хәләцтә, номбурх иткдг чигн, тӯуг әс иткдг чигн улс, багъчуд зун дбчн орн-нутгас ирдж орлцхн. Эдн—кӯмн улсин багъ наста гичнр, орн-нутг болгънәннә элчнр—студентнр болн номтнр, кблмшчнр болн крестьянмуд, бийдән збв малта улс болн баячуд, артистнр болн зурачнр, тбр-уула улс, парламентсин багъ наста чледуд, дорас бсдж йовх бичәчнр. Иим олн зусн, онц талдан уулдвртә улсиг ор ганцхн кӯцл хамцулна. Тер кӯцл—кӯмн болгън эврә келн улсиннә эдл-аху, эрдм-герл бргджу-лхдән элдв ик дурта боллгън. Тер уулдвриг дәәгъәр кӯцәдж большго. Дән болсн цагт, олн-келн улсин эдл-аху эвдрнә, эрдм-герлнә буурна. Дәәнә кӯнд акул делкән куч-кблсчнрин нургънд ачгдна. Тегәд чигн делкә делгудән „дән манд керго“ гидж кӯукд улс, зәлу, кбгшд, бичкд кӯртлән амлдж келнә, тбвкнүн ницнәгъу бәәхин тәлә зүткдж ноолдна.

Эдл-ахун, эрдм-герл бргджулх уулдвртән мана алдр Советин орн-нутг социализмин хаалгъар делгрәд, олн-келн улсар бәәх республик болн таньгчсин келн улс хоорндан иньг-амрг сәәхн таарта бәәгәд, нег-негнәсн уха авад, хоорндан социалистическ дбрдә кегәд, дембрлтә туудждорм днилвр кесиг делкә кевтән меднә.

Эн фестивалъ келгәнә бас нег гол кӯцлнә—олн-келн улс хоорндан ницнәгъу таарта бәәхин эрк, эдн сән-сәәхн, иньг-амрг боллгәна эрк мбн. „Тбвкнүн-ни“ гисн уг кесг келәр ке-сәәхнәр бичгдд, кевс деер торгън хатмрар хагхгдд, делкән кӯцл болсн дембрлтә сәәхн эн угәр тер байрин фестивалъ эклхн.

ВЛКСМ-н таньгчн комитетд

Комсомольск-багъчудин хөчнрин бригадин дөрлдәнә ашин тускар

ВЛКСМ-н таньгчн комитет, таньгчн колхозмудин болн совхозмудин комсомольск багъчудин хббчнрин бригадин социалистическ дбрдәнә ашмуд хәләдж-диглв. Хббнә тбл авлгъар, ноосна гарцар болн хбд бурн-бутәр асрдж-хадгьллгъар узмджтә сән кблмш кесн тбләднә ВЛКСМ-н таньгчн комитет иим хббчнрин бригадт, нӯурлгч улст дамдждә бггдг Улан вымпел бгв:

Приютненск района 4-ч номертә совхозин, 100 хбн болгънас 127 хургъ авад, хбн болгънас зурагъар 5,9 кило-

грамм ноос авхин ормд 6,7 килограмм ноос киргәлж авсн комсомольск-багъчудин Петр Дорошенко хббчнн бригадт, Целинн района „Ленинск“ совхозин, 100 хбн болгънас 137 хургъ авад, хбн болгънас зурагъар 4,5 килограмм ноос авхин ормд 5,1 килограмм ноос киргәлж авсн комсомольск-багъчудин Нарма Боктаевин хббчнн бригадт.

Нарт делкән багъчудин байр секгдсн бдр фестивалъд орлцджах кбвуд-кӯукд деерән суулгъсн, эдн цугъар эврә келнә умсдг ке сәәхн хувцарн кеерсн, 900 машинә автоколонн гархн. Эн машид бас туслнә эврә кеегәә хувцарн кеерхн, зурлгън-билгин нәрн шинджәр снилгдхн. Мана Халъмг таньгчн бзәтә-хувтә багъчуд—тәвн кбвуд-кӯукд эн фестивалъд бас одцхав. Эн фестивалъд кесг халхин делегац одхн. Эдл-ахун бслтәр Цугсоюзин гәәхул болхн. Ургъин бахан, мал бсглгъни дилврән, эдл-уушин байн бәәдлән нарт делкән багъчудт мана орн-нутгин багъ наста уулдәчнр узулхн. Эдл-ахун делегац, эрдм-билгин делегац, физкультур болн спортин делегац—цугъар эдн эврә туск нәрн эрдмән, нәрн болсн байр деерән гаргъцахн.

Союзн республик болгънас багъ наста депутатс политическ делегац болдж нарт делкән фестивалъд орлцхн. Эн делегацт мана таньгчн багъчудин нернәс, Ленинә комсомолин Халъмг таньгчн комитетин негдгч сегләтр ур Нәдвдә Баснә одв. Халъмг багъчудас, нарт делкән багъчудин фестивалъд одсн, Москва орсн улсин зәрминнә нерд иим: Манджин Зоя—Каспийск районас, Котлан Александр—Приозерн районас, Увшин Николай—Сарпинск районас, Холжгъра Лидж—Целинн районас, Эрднн Роза—Яшкульск районас, Алима Станислав—Западн районас, Палан Арап—Приютненск районас, Саватило Зина—Юстинск районас, Дивановин Ната—Яшалтинск районас, Болдра Очр Шалхга Баатр, Котлан Дука, Бадм—Гәрән Эрднн—Гәрә—Элст балгъсна эдн бичнр-дуучнр.

Мана Халъмг таньгчн итклтә багъчуд нарт делкән багъчудин нәрн болсн байрт ордж, әмт-делкә уздж, манънадан нар ургәадж ирхнә мел лавта!

ВЛКСМ-н таньгчн комитет, таньгчн колхозмудин болн совхозмудин комсомольск багъчудин хббчнрин кесг бригадин сән кблмш темдглв.

Физкультурин болн спортин нөдлмшиг

Ясрулхин тәлә

Июль сарин 21-д мана орн-нутг Цугсоюзин физкультуриникин бдр темдглв. Эн бдр Советск Союзин балгъс-лар болн селәдәр ик байрта нәр кедж олн зусн спортар дбрдән болв.

Эн ик чинртә бдриг мана Халъмг таньгчн цуг багъчуд физкультурин болн спортин кблмштән сән дилвртәгъәр тосцхав.

Таньгч бурдәд ик удад цаг болад уга, болв эн цббкн сарин дотр таньгчд кесг спортин дбрдән болв. Хавра шатрар болн кӯнд атлетикәр дбрдән болв. Шатрин дбрдәнд Зундуев Е. болн Гольдварг Г. хойр 1-ч разряд авцхав. Кӯнд атлетикәр Западн района штангистнр А. Шрам, В. Верич, Н. Фоменко болн Элст балгъснас Погребной, Кулькин—эдн сәәнәр эрдмән узулцхав.

Май сард болсн Халъмг таньгчн багъчудин 1-ч фестивалъд район болгънас сән гисн спортсменмуд ирдж олн зусн спортар дбрдлцхав. Эдн гавшун, хурдн, чирг чидлән узулцхав.

Цугтагъаснә сәәнәр белдвр кесн Яшалтинск района спортсменмуд йир сәәнәр дбрдәд, фестивалин спортин халхин диллв. Эн районд спортин кблмш сәәнәр кегднә. Района комитетин ахлач Вдовицкий болн „Урожай“ гилг спортин обществин ахлач Будильский хойр райондан спортин кблмш сәәнәр кесдән 1956 джилд Цугсоюзин селәнә эдл-ахун гәәхулд орлцачнр болдж батлгдцхала. Эн джил физкультурин болн спортин кблмшин узмджәрн Яшалтинск район таньгчд 1-ч болдж йовна. Одахн болсн таньгчн велосипедин дбрдәнд эдн бас негдгч орм авб. Эн района спортсменмуд Климович, Шевченко, Сидоренко, Малько, Иванова—эдн таньгчн чемпион нер авцхав.

Западн районд спортин площадк кехин тәлә ик дбрдән эклв. Района комсомольчнр болн багъчуд эврәннә чидләр

кесг стадион болн площадк кецхав. 112-ч совхозин багъчуд стадион кегәд, футболн, волейболн, баскетболн болн городошн площадк кегәд, 400 метр гӯудг хаалгъ кецхав. Эн кблмшиг сәәнәр гарддж келгсн физкультурин инструктор-ребочкомин ахлач Хижняк болн комсомольск организацин сегләтр Новикова. Эн совхозин багъчудин эклц дурагәд Башантин селәнә эдл-ахун техникумин, „Южный“ совхозин багъчуд бас спортин площадк бийсдән кецхав. Западн район ГТО-н значкист болн спортин разрядникуд белдлгъәр таньгчд 1-ч орм авб. Района комитетин ахлач Матвеев бийдән ик актив цугъулдж авсн тбләдән, эн ик кблмшиг узмджтәгъәр кев.

Эн района волейболистнр таньгчн [мбрә фестивалъд шууцхав. Каспийск района загъсна консервн комбинатин футболистнр нәәрлә харгъулдж болсн „Халъмг үнн“ газетин мбрә шууцхав.

Эн джил мана таньгчн спортсменмуд Ставропольск крайин спортин дбрдәнд тӯрун болдж орлццхав. Крайин фестивалин нәәрлә харгъулдж болсн спортин дбрдәнд 4-ч орм эзлцхав, штангистнрин дбрдәнд—5-ч орм болн Кисловодскд болсн волейболн дбрдәнд—6-ч орм эзлцхав. „Ставропольская правда“ газетин мбрән тәлә болсн дбрдәнд Каспийск района футболистнр 2 наад шууцгәд. 3-ч наадндан Буденновск балгъсна футболистнрт шууцгдв.

Таньгчн физкультурин болн спортин кблмшт ик ла-ла дуту бәәцхәнә. Кесг багъчуд ода кӯртл олн зусн спортин дбрдәнд орлццхав, ГТО значоксин норм муугъар бгчәцхәнә. Юстинск, Черноземельск, Приозерн, Яшкульск райодар эн кблмш йир муугъар кегдлжәнә. Колхозмудар болн совхозмудар бәәсн олн зусн эрдмтә багъчудиг эдн физкультурин кблмшт орулдж, кблмшин чинр ясхн.

Халъмг таньгчн хотл балгъсн—Элстд спортин кблмш ода деерән бас сәәнәр тәвгдәд уга. Элстд бәәх ганцхн хәләсн стадион ода кӯртл яслад уга, Элстд 8 футболн команд бәәсн бийнә, сән сборн команд бурдәдгәд уга. Тер учрар, Элст кезә чигн ирсн гичнрт шууцгднә. „Халъмг үнн“ газетин мбрән тәлә болсн нааднд Каспийск районд ик тоотагъар шууцгдснәсн (0:5) эдн тоолвр әс кедж, тер тбләдән хббннә болсн нааднд бас шууцгдцхав.

Балгъснд 1-ч разрядта боксермуд Бадмаев Церн, Ю. Чаруйский болн кесг багъ, бсдж йовх боксермуд бәәцхәнә. Ода кӯртл боксин секц бурдәд уга.

Элстд кесг сән шатрчнр бәәнә. Эдн медрлән ббдлулхәр дбрдәнд орлцхар седхлә, хаврас нааран ода кӯртл шатрин дбрдән болхш.

Цугсоюзин физкультурин бдрлә Элстд болн райодар олн зусн спортар ик дбрдән болв. Элстд городкигъәр, настольн теннисәр, футболар, волейболар, баскетболар болн легкоатлетикәр дбрдән болв. Эн дбрдәсиг даругъас Москвад эклх нарт делкән багъчудин VI-ч фестивалин эклцд нерәдджәнә.

Таньгчн багъчуд физкультурин кблмш ясрулхин тәлә ик кблмш кехн. Эн кблмшт советск, партийн болн комсомольск организацин нбкд болхд ицджәнәвдн. Эднә гардврар мана таньгчн физкультуриникуд даруд спортин кблмшт ик дилвр бәрхнә лавта.

ГУЧНА Мацг. Халъмг таньгчн физкультурин болн спортин комитетин ахлач.

Дууч, бишч багъчудт

Таньгчн кеермдж болдж Тадн цуглрад ирвт, Торгън бишмудән умсдж, Тбрскндән эрдмән узулвт.

Хар хӯрсх махлаг Хаджу талан цохднат, Ут торгън бишмудиг Ухагъан лахулдж саглрулнат.

Серглнә сәәхн дуунтн Седклин байр болна. Зууцсн хурдн биитн Зуркнә ханлт болна.

Дуулсн, биилсн эрдмтн Дуурән болдж делртхә. Билг, байр, джиргьлтн Будг кевтә буслтхә!

САНЪГДЖИН БОСЯ.

ЗУРГТ: Целинн района физкультуриникуд таньгчн багъчудин негдгч фестивалин парадт йовдз йовх цагн. Астахова Рансин фото.

Ницнэггүй бүлд

Яшалтинск района Сталинэ нертэ колхозд ниднин намрас авн 50 гар хальмг өрк-бул нүүдл ирв. Ирснэсн авн эдн колхозин кедж күүцэдхэ олн зүсн кэдлмшд орцад, аргъ-чидлэн арвлго, кэдлх наста кун болгын эврэнн эв-аргъан үзүлдж, олн-зүсн эдл-ахута колхозин эдл-уушиг өддлүлх сэн чинртэ керг күүцэдхэцхэнэ.

Артелин үснэ фермд, талдан орс үр күүкдтэггэн украин саалч болдж Наташа Джеванова кэдлэд, гартан даалгын укмулан таргын-цатхлнх бэрэд, саадж авх үснэ зурагъан давулдж күүцэдхэ, кэдлмштан сэн үзмдж үзүлсннх, Наташд колхозникуд ачта иткмдж өргэд, күүч-көлчирин депутатрин тангъчин Советин депутатд сунгъгв. Ода үр Джеванова колхозникудин иткмджиг улм саянар күүцэсн деерэн, кесг олн-зүсн талдан кергүд депутатин халхар күүцэнэ.

Бас эн фермд нернх гарч, олн колхозникудин сэн мактал авч, баахн наста малч Давид Эрендженев кэдлнэ.

—Бийнх уйн, дасхмднх багъ болв чигн, седвэр-зүткмдж талдан күүнэс хяашго, эвтэ-аргъта колхозниц, —гидж фермин толгъач Иван Назаренко, колхозин тугълч Кукенова Лидан кэдлмш тааслж келнэ.

Колхозд биш, нам районд, хойрдгч полеводческ бригадин бригадир Савелий Бадминович Донгрупповин нериг кен эс меднэ? Энүнэ бригад, дамшлтта бригадир Сергей Сычевский толгъалджах негдгч полеводческ бригадла дөрлдж баянэ. Эн джилин тэрэ хуралганд цон хонгин эргцд тэрэггэн хадж, ик ургъц авх кунд болн ачта ноолданд, районд тэрэ хуралгъан гурун нүүрт хойрдгч но-

мертэ полеводческ бригад төгсгв. Эн бригадин агүд Яшалтинск МТС-н 10-ч тракторн бригад тэрэ хурав. Бригадирнь Иван Трутнев. Багъ наста механизатор Трутнев, идр наста, олн джилин дамшлтта Донгруппов хойр кэдлмшин гургүд нег-негнэсн сув-селвг авч, аргъ-чидлэн арвлго, төрскндэн ик буудэ өгэд, Алдр Октябрьн 40-ч өднэ сэн бдрик үзмджтэ кэдлмшар тосхар ноолда кесн сэн ашта болв.

Хавра артелин бүрдэсн тосхлгъна бригад ик олн кэдлмш кев. Эн бригадт кэдлджэх чолу тэвдг Николай Сасинов, плотникуд Николай Мучинов, Хонгор Джавинов, Сергей Наминов йир саянар кэдлджэцхэнэ. Шавр кирпич кедг бригад Пандинов болн Эрдниев хойран гардврар кесг мингын кирпич кев.

Тэрэ хуралдах цагт бдр-сб уга полеводческ бригадин ток деер, наснх давсн, шулушудрмг өвгн Михаил Эрендженевич Эрендженевич үзлж болхмн билэ. Артелин тэрэг нег умш буудэ күүртл хурах седкин сэн халайцас, ток деер цаг зуурин гарсн му диг-даран колхозин кладовщик Михаил Эрендженевичин нүднэс алдрл уга баяв.

Орс, немш, белорусс болн украинец улсда цугтан хамдан колхозин ток деер хальмг күүкд улс Онгорова, Эрдниева Раиса, Джуңгурова, нанх чигн олн улс кэдлцхэв.

Сталинэ нертэ колхоз джилэс джил ирв бсэд-өргджд туунла хамдан энүнэ колхозникудин баядл-джиргъл бас өдлэд баянэ. Эн төриг күүцэлгнэ ноолданд орлсн колхозникудин кэдлмшд, хальмг улсин кесн ач-туснх багъ биш.

В. ДЕМЬЯНОВСКИЙ.
с. Яшалта.

Совхоз „Степной“ саяхрджэнэ

Олн зүсн янз гаргъад кее-рулад кечкн верандтэ, саяхн ик гермүд ут, го уульнар джирилдэд үзгднэ. Эн бэргдсн гермүдин ик зунх эврэн кесн кирпичсэр болн чолугъар бэргддж. Совхозин центрт, одахн бэрэд, гартас гаргъчкн клубин гер, седкл байрлулдж нүднд гаяхмдж болдж үзгднэ. Эн клубт фойе, вестибюль, кино халайд ик зал баянэ. Олн-зүсн кружокс кэдлдж брас, ик библиотекс бас баянэ. Клубин өбрнх шинэс парк суулгъчкдж.

Долан джилин сургъулин школин хойр давхр гер бэргддженэ. Больниц, амбулатор, төрдг гер белн болад, суулин кэдлмшнх кедддж йовна.

Эн Сарпинск района „Степной“ гидг совхозин центрэлн усадьбд гурвн джил хооран арв гар бичкн, маштг шавр гермүд билэ. Ода болхла, ке саяхн ик селэн болдж бсв. Совхозд, хойр магазин баянэ, хот уудг гер, радиоузел, электростанц, механическ мастерской, өдмг болгъдг гер, күүкдин яслэ баянэ. Эн совхоз джил ирвас, бдр ирвас бсэд, саяхрдл йовка. Тосхлтин кэдлмш эн джил улм делгүгъяр кедддж йовна. Совхозин кэдлмшчнр кесгнх бийдэн гермүд бэрэд, шинэс уульнц эклад гаргъджана. Арвн өрк бул өдгэ цагт шин гермүдтэн орчкн баянэ.

М. КАРПЕНКО.

КӨГЛТИН ДАВА

Ууртан бүтэд өцклдүр...

Ууртан бүтэд өцклдүр Улу үг келлэв, Ганцхн инг, чамаган Гашутагъарайстан гундалав. Энүгэн дарунх меддж Эврэн бийэн гемшалав. Саналдэн баядличн үзлж Седклдэн харм төрлэв. Бул төрхин өмн Байсдж келсн үгмүдм,

Цевр багын джилмүдм, Цуглрдж чикндм донгъдв, Облсн чини халайц Орчим зовадж чингдв.

Иткнх инг чамасн Ичрэн альд бултулхв? Дакнас ода ягъдж Дуран чамдан үзүлхв?

Элст, 1957 дж.

Харти Бадеевич Канунов Монгълд

Иловайск станцин угатэ, тэнгын хальмгин бүлд гарсн, хальмг олн күүч-көлчирин көвүн Х. Б. Канунов революционн джисэнд болн Октябрьск социалистическ революци шунмгъа орлчачнх билэ. Харти Бадеевич олн-амтнэ сургъулин багш билэ. Революцин өмн, тер цагин йосар, багшнриг даянэ цергт авдг уга билэ. Болв Харти Бадеевичиг революционн джисэнд орлсн кун гигъад, хаана цергт күүчэр авсн.

Октябрьск социалистическ революцин цагт Харти Бадеевич революц тал болад, гартан зер-зев авч пролетарск революцин керг харсджасн.

Гражданск дэн болджасн джилмүдт үр Канунов хальмгүдин даянэ церг бүрдэсн, хальмгүдин даянэ цергүдин даячнрин болн олн хальмг улсин дунд ик күүндтэ болн энхэр кун баясн. Энүнэ тускар ду гаргъад, хальмгин күүч-көлчирин көвүд болн күүкд тер дуугъан дууллад, революцин бшатириг—цагъачудиг болн нанх чигн оргъдулмудиг күүчдж йовчхасн. Хальмгин күүч-көлч амтнэ туургсн көвүд болн күүкд: Ока Иванович Городовиков, Харти Бадеевич Канунов, Василий Алексеевич Хомутников, Арлтан Ангуляев, Максим Шапшукон, Маруся Шапшукон болн нанх чигн кесг олн улс хальмг олн-амтнэ ухан - седклднх оньиндэн марггдл уга баяхмн.

Х. Б. Кануновла би 1921 джилин эклцэс авн хамдан кэдлүв. Харти Бадеевич, күүнэ зовлнх-джиргъл орлцдг, амтнд үзмдж болдг командиринх болн хамдан кэдлджэсн улсин төлэ зүткдгнх мартхшв. Терүнэ баядлнх болн кедж-күүцэдж йовсн кэдлмшнх мини сананд орна.

1921 джилин эклцэр, хальмгин мөртэ цергин хойрдгч полкин баг командирмүд Монгълур йовхд белдвр кехин төлэ нег баахн зуур Москвад, Республикин ревоенсоветин медлд баявдн.

Советск газрин зах—Селенга голин пристнэс Монгълн газрин захур көлгэр йовдж йовлавдн. Хаалгъдан, мөрдэн амрахар, нег баахн зуур зогсвдн. Икнхм бидн

тэмк татдг билэ, болв татдг тэмк уга, цуггъарам бидн тэмк чилдж одла. Эн заамин зовлнхгиг тэмк татдг улс меднэ. Гентки „Өвгн“ (ийгдж бидн терүг күүндлдж келдг билэвдн) олн мана онгъ тусхав. Хамагъас авснх медгдсн уга, „Өвгн“ гентки тунгргцгтэ, элвг болтха гигъад кедр модна көрснлэ негдүлчкн тэмк гаргъхла, бидн цуггъар алнх болвдн. Байрллад, шуугллад, иналдджэсн маднд тер тэмкэн түгэдж өгв.

1921 джилин май сард бидн Монгълн зах балгснд Маймаченд (хбдннх неринх солэд, Алти-Булг балгснд хуврэгдсн) ирвдн, ирм цацу монгълн цергэ анггслэ маниг негдүлв. Монгълн народн-революционн аярмин штабин оперативн-разведователн анггин начальникт Харти Бадеевичиг батлв, Харти намаг эврэннх дарук кев.

Дунхнхд, июнь сарин дундурцаг, 200 шаху күүтэ, Байр-гуном командиртэ, монгълмудас бурдэгдсн унгерновск мөртэ цергин отряд, брүн 11 часин алднд өмн үзгэс маймачен балгснур делгү зергллад дэврлгъ эклв. Эн заамд үр Сук-Баатр толгъачта монгълн церг сбрүд дэврлгъ кехэр, мөртэ церг белдджэсн. Ийгдж даянд эклж орлцж, 1921 жил, гражданск дэн болджах джилмүдг, байрта сэн джиргъл даялдж авчх заамд, Монгълн Народн Республик тогталгъна девснх бурдэлггнд түрүн чолу тэвлггнд, гартан зертэ-зевтэ даяч дбнх-нөкд болсн болвдн.

Май, июнь сарас авн июль сарин эклц күүртл барон Унгернэ голдгч цергнх даялгдэд, хамхлгддж тарагдсн, улсн нег цон цергнх Монгълн аглгъ булнхур, Маньчжурий халайд дурн-дурдан зулсн. 1921 джилин июлин 8-д Монгълн партизанмуд Улан Аярмин церглэ хамдан Урга балгснур (ода Улан-Баатр) ордж ирсн. Урга балгснур ордж ирхин өмн Харти Бадеевичиг Урга балгсна цергэ комендант батлсн. Монгълн хотл балгсна негдгч шин цергэ комендант Харти Бадеевич дегд ик даалгъврта болн кунд кэдлмшиг бдр-сб гил уга күүцэдг билэ.

Терүг балгсна комендант баясн цагла, терүнэ гардврар 1921 джилин намр хальмг командирмүдин чидлэр нар-нээд гаргъад, унгернчирин хадж алсн б о л ь ш е в и к у д-орс кэдлмшчнр Черепановин, Гембаржевскин үрн саддудт боли гергдтнх дбнх-нөкд болвдн.

Комендантск управленд кэдлмшнх төвшүндэн орсн замла, балгсна комендант кедж намаг батлв, Харти Бадеевичиг Монгълн мөртэ цергин 1-ч бригадин командирин бдр инструктор орулв. Энүндэн Харти Бадеевич бас авртэ шунмгъагъар кэдлэд, төвшүн баялгнэ цагин монгълн полк бурдэхд монгъл уурмудт дбнх-нөкд болв.

1921 джилин увлар Урга балгснд, Тувдин Шаджн-лам нуувчинэр бослгъ кехэр белдджэсн. Эдниг даялдж, лардж, бослгъ белдсн улсин заргъ кехд Харти Бадеевич гардв.

1922 джилд Харти Бадеевичиг Монгълн Народн Республикин Кобдосск цергэ округин командующ кедж батлсн. Олнд ил темдгтэ белогвардейчирин генерал Бакичиг болн терүнэ кесг нөклнриг Харти Бадеевич бэрдж авад, Урга балгсар дэврүлдж, Советск Союзур йовулсн. Тер заамд Деед захин Монгълд, Китдин газрин захд Монгълн Народн Республикин хорта бшати Джа-лам эврэннх контр-революционн уурян ясад, Монгълн Народн Республикин керг-уулдвр гардачнрин клмшт хар санад, баярн амтсиг хорахар седэд баясн. Эн Джа-ламиг бийнх болн терүнэ контрреволюционн ууряг хамхлдж уга кехин төр-керг Харти Бадеевичин гардврар күүцэдгсн.

Монгълн багъчудин революционн союзин эклц-үндснх Харти Бадеевичин нернлэ залгълдата мөн. Энүнэ түрүн эклц бурдэлггнд мана „Өвгн“ ик ачта дбнх күүрсн. Түрүн революционн комсомольчирин нерднх ним: Гурсид, Джадамба, Бато-Очир, Гал-Бадрха, Утнасан болн нанх чигн кесг улс мана Урга балгсна комендантск упрвлелнур ирдж йовчхасн. Энүнд бидн кэдлджэгъад, багъчудин революционн союзин кэдлмшин тускар Харти Бадеевичлэ удандан күүр-күүндвр кедг билэвдн.

Монгълн Народн Республикд Харти Бадеевич икар тусан күүрсн, нег үлү Монгълн революционн Аярм бурдэдж, терүг батлггнд туснх ик билэ. Тер учрар эн аярмин командирмүд болн даячнр Харти Бадеевичиг икар күүндлг билэ. Монгълн правительств Харти Бадеевичин кедж, күүцэдж йовсн тоотинх тоолод, Монгълн Народн Республикин „Улан Туг“ гидг орденэр ачлсн.

Харти Бадеевич эврэннх алдрисн Төрскндэн—СССР-д йоста гидг дурта, пролетарск революцин керг-уулд уха-седклэн өгсн коммунист билэ.

Ц. Д. НОМИНХАНОВ.

Элст балгсна паркд Харти Бадеевич Кануовин цогц деер тавсн бумб баянэ. О. И. Городовиков Элстд гинчлдж ирхдэн, революцин даяч, эврэннх инг Х. Б. Кануовин цогц деер венек тавб.

ЗУРГТ: О. И. Городовиков Х. Б. Кануовин цогц деер венек тавдхэц цагин. П. Шишкинэ фото.

Үсн хойр холван шаху

ӨТНН БОЛВ

Академик Т. Д. Лысенко сөрдж кесн
дамшлтин ашмуд

Академик Т. Д. Лысенко биологин гол төрмүдэр кәдл-мш кехләрн эврәнн нөкцл улсларн хамдан, өткн үстә үкрмүд гаргылгяр күцәнзгүстә дамшлт кев. Эн кәдлмш олн-әмтнә эдл-ахун ик чинртә, дакад эн теоретическ кесг ик йилгьвртә хамцнзгү тдр хагьлх аргь учраджана.

Ленинск уулмуд. Энүнд Т. Д. Лысенкон гардврта, СССР-н наукин Академин генетикин институтин сбрдж дамшлгь кедг баз (ул) бәәнә.

Малин ик у-элвг хаша дотр гурвн баг малмуд бәә-хинь специалист биш, дамшлтта кун чигн үзхмн. Негдгч багтнь, зүснь олн, болв цуг-таннь овань ик үкрмүд; хойрдгч багтнь—невчк багь овата, нооснь буурл үкрмүд; гурвдгч багтнь—зүсәрн хойрдгч багинәс йилгьдз болшго гишнз, зуг овагьарн зб-вәр бичкн үкрмүд.

Эдн иигдз цәәлгьддәнә негдгч баг үкрмүдтнз олн зүсн, үстә тохмта—костромск, холмогорск, острфризск болн нань чигн үкрмүдәс экин тохмар бурдәгдсн сүрг болджана. Эн сүрг үкрмүдәр дамшлт кесмн.

1947 джил күртл сбрдж-дамшлгь кедг базин фермд нег үкрәс джилдән саадж авдг үсн хойр миньгн килограмм күрдг уга билә. Базд кәдл-дзәх улс малд шимтә хот-хол элвгәр бгәд, улм сәәнәр хәләдз-харссна ашд, нег джилн эргцд хойр холван ик—дөрвн миньгн килограмм үс саадж авцхав, дакад дарук джилднз зургьан миньгь гар килограмм үс саадж авцхав.

Нег үкрәс зургьан миньгь гар килограмм үсн,—терүнәс даву юн кергтәв? Болв тинм ашмудар биологс хандж зогсдзәхәш. Негдхлә, үснз шиньгн билә. Терүнә өткнз 3,3 авн 3,5 процент күртл болдг билә. Эн зәрм колхозмудин болн совхозмудин фермсәр бгдг үснәс тату биш. Болв, тинм болв чигн, энүндә збшәрдж зогсдз болшго. Хойрдвар, шимтә хот дурндан бгддг үкрәс гарсн тугьлнз ик болдгнз медгдг биший. Тинм тугьл дундлад 42—44 килограмм татна. Тер учрар, үкр төлән авх цагт зовлигьта болна, нам үкрмүд тугьлдж чадл уга, үкдг йов-длмуд харгьна.

Шимтә хот элвгәр бгснә ашд үкр ик болн өткн үс бгдг болдгар, дакад үкр амрар төлән авдг болдгар фермд үкрин тохм ясх төр тәв-гдсн. Тер учрар шиньгн үстә үкриг гингн цогцта джерсейск тохмта бухла харгьулх болдз шиидгв: джерсейск тохмта үкрин үснз өткн (тавн—зургьан процент) болдмн.

Ашмуднз ямаран болв тегәд?

Биологсин санджасн метәр, джерсейск тохмта бух үзсн үкрмүд амрар тугьлхадг болв. Шин гарсн тугьл 30 килограмм татдг болгьдв. Болв эннз джерсейск тохмта үкрин тугьлас 50 процент күнд болджана. Цааранднз балдр тугьл, шимтә хот элвгәр бглгьнә ашд, экиннз геснд эцгән татдз бсәд, төрснәннз хбдн ик овата үкр боллж гарна. Тинм үкрин дундин чиньнурнз тугьлад уга гундждан 500 килограмм болна. Эн экиннз дундин чиньнурәс невчк багь, болв джерсейск тохмта үкрин дундин чиньнурин дуньгәс 50 процент күнд болджана.

...Үкрин хаша дотр бәәх хойрдгч баг малмуднз—тинм балдрмуд болджана.

Оньгрсн джил түрүн тугьл-дзәх балдр гундждин үснз дундлад өткнәрн 5,1 процент, икәрн 3751 килограмм болв. Үкр болгьн дундлад 191 килограмм цагьан тос бгв—экиннз тохмас 20 килограмм ик тос бгчәнә, тинг-хләрн 8 центнер шаху шим-тә хот багьар идв. Балдр үкрин килограмм тосн болгьнд 17,7 хогин единиц гаргь-гдв, шиньгн үстә экин тохм үкрт болхла—26—28 хотин единиц гаргьгдлг билә.

Гурвдгч баг үкрмүд—джерсейск тохмта үкрмүднз болхла (фермд цуг бийнз тавн үкр бәәнә), гингн цогцта болн мана климатд идждлз тахшад уга төләдән негдгч чигн багла, хойрдгч чигн багла дөрлддз чадшго.

Түрүн болдз тугьлсн үкрин үснз, хойрдад-гурвдад тугьлсн үкрин үснәс кезә чигн багь болдгнз медгдлг биший. Тер төләд балдр үкрин үс бглгьнз цаарандан ясрх збвтә. Эн минь ода чигн үзгддәнә. Фиалк гидг үкр хойрдад тугьлхларн 275 бдр (ода бийнз саагда бәәнә) 4500 килограмм, өткнәрн 6,1 процент үс бгв (эннз экиннз бгдг үснәс хойр холван шаху ик). Аллея гидг үкрәс—бас хойрдад тугьлсн үкр—155 бдр 4000 килограмм, өткнәрн 5,83 процент үс саадж авдв. Эн Аллея гидг үкрәс дууртлнз 4 центнер цагьан тос авч болхмн гидж фермин кәдләнчнр тоолдзәхана.

—Колхозмудин болн совхозмудин фермсәр тингдз тохм салгьдз болхмб?

—Болх бәәтхә, совхозмудт эрк биш кергтә, зуг эрк биш шимтә хот элвгәр, нег үлү, кеелтә цаглань эрк биш бгх кергтә. Шимтә хот элвгәр бгсн цагт экин геснд бәәсн тугьл багь цогцта экин, эн саамд джерсейск тохм татдз бсхмн болджана,—гидж академик Т. Д. Лысенко хәрү бгнә.

(ТАСС).

Филиппинд болсн
галв салькн

НЬЮ-ЙОРК, июлин 17. (ТАСС). Филиппин деегур ик күчтә галв салькн давдз гарв гидж американск телеграфн агентствин корреспондент Манилас соньсхджана. Асхадж орн хурас кәлтә, Асхадж гол кәвәгьәсн деврәд, Ангасинан (Лусон арл) гидг провинцин дундк әнзгд зургьан балгьс чивәв.

Үксн әмтнә то 230 куунәс даву, 30 миньгн брк бул гер уга үлдв гидж зовлигьла харгьсн района соньсхврт келгд-дәнә.

Бәәх гермүд тосхлго,
казармс бәрлгьн

БОНН, июлин 17. (ТАСС). ФРГ харсгтин министерствин тетгврәр, бундесверин төлә тосхгдлжәх 120 казарм бәрхд бгх мөнзгиг западногерманск бундестаг батлв гидж бар соньсхджана. Бәрджәх казармсин нег-негнз 17—18 сай марк болдз тусджана. Тер хоорнд, Западн Германияд әмтн бәәх бәәрн болн школин гермүдик кергтә гидж западно-германск бар кесг дакдз темдгллә. Огчәх мөнзгн дегд багь болсн учрар иим тату-таргт болджана гидж бичхәлә.

Финляндьд догшн
хур орв

ХЕЛЬСИНКИ, июлин 18. (ТАСС). Сүл бдрмүдт Финляндин ик зу деернз ик гань хәлуна дару догшн салькн кәд-ләд, огьтргьун күчтә чаньгь дуута хур орад, икәр гарутулв. Огьтргьун дууна ашд кесг туур, тер дотр б-шугьу модн шатв. Цәкллгьнлә харгьдз хойр күн алгдв. Догшн салькн б-шугьу модн дотр кесг модд хамхлдж унзгьәв. Зәрм газр-мударнз тарән үрцхәв. Телефон болн телеграфн залгьл-данд эвдрлт гаргьгдв.

КНДР-н ОЛН-ӘМТНӘ
ДЕЕД ХУРГТ СУНЬГЬВР
КЕХД БЕЛДЛГЬН

ПХЕНЬЯН, июлин 19. (ТАСС). КНДР-н Олн-әмтнә Деед Хургт суньгьвр кехд ода КНДР-д ик гидг белдвр келдз бәәнә гидж Корейин централн телеграфн агентств соньсхджана. Суньгьвр августин 27-д болхмн.

Фабриксәр, заводсар, рудниксәр болн селәнә эдл-ахун кооперативсәр күч-кәлсчнр эврәннз орн-нутгиннз олн-әмтнә ах йосна депутатин кандидат-ст республикиннз ончта сән улсан суньгьджана, тедн дунд Корейин күч-кәлсчнрин парти болн КНДР-н правительствин гардәчнр, кәдлмшчнр, крестьнс, наукин болн искусствин цергләчнр бәәнә. Депутатин кандидатет министрмүдин кабинетин ахлач Ким Ир Сен, Күч-кәлснә Герой, мод чавчач Ким Ва Рьон, академик Пак Нам Вун, крестьянин Ри Ке Сан, нань чигн улс суньгьгдв. Депутатин кандидатмуд суньгьгдсн улс лувд кесг күүкд улс бәәнә.

(ТАСС).

Газадин ордудар

Францин күч-кәлсчнр эврәннз зөвин

төлә ноолдлгьан чаньгьаджана

ПАРИЖ, июлин 18. (ТАСС). Суулин цагт Францд эд-тавр зогсд уга үнтәрлгьнәс кәлтә болдзәх буцлгьна джисән улм делгдрдз икдв. Банкд цергдг улс, газовый болн электрическ промышленностин кәдләнчнр, наадк халх промышленностин кесг олн предприятисин кәдл-мшчнр болн цергләчнр кәдл-мшт гарл уга буццхав. Эврәннз материалн бәәдл-джир-гьл ясрулхиг тедн некцхә-дәнә. Банкд кәдлдзәх улсин делгү буцлгьн берк гидг ниц-нзгү кевәр кегддз йовна. Банкд кәдлцхәдг улсин джалв икдүлхд мөнзгнә халх министрств эс збшәрснд хәрү бгч, банкин гардгч улс буцл-гьнд орлцв. Келн-әмтнә буцл-гьна комитетин тоогьар болхла, орн-нутгин кесг райодар банкин кәдләнчнр цуттан гил-тә буцлгьнд орлцдз йовцхана. Оцкдүр Парижд болсн кесг олн-күн орлцсн митингт

буцдзәх улс „диилвр бәртлән ноолдхмн“ гисн шиидвр нег дуугьар авцхав.

Францин газовый болн электрическ промышленностин кәдләнчнрин буцлгьн ахр цагт болцхав. Эн кәдләнчнр бас джалв икдүлхиг некдзәхәнә.

Социалн страхованә органст кәдлцхәдг улсин Парижд болсн митингт, кемрджән джалв бәдлүлхиг болн амрл-гьнд гарсн цагт бгдг дөнзгиг икдүлхиг бурушасн цагт „талдан хаалгьар чигн, буцлгьиг орлцулад ноолдхвдн“ гидж эздүлт болн правительствд урдаснз медүлдж келдзәх шиидвр авб.

Багь гихдән эрк биш бгдг джалвиг бәдлүлхин туск төр хәләдз хагьлхин эркд коллективн бооцана ах комисс бачмар хурахиг некдзәх герчл-лгьиг эндр күч-кәлснә делгү Федерацин конфедералн бюро барлдж зарлв.

Англин колонсин бәәрн-әмтс

түрү-зүдү үзлгьн

ЛОНДОН, июлин 18. (ТАСС). Барин заньгллгьәр болхла,

Южи Родезийд эн английск колонә суньгьврин заканд солывр орулдснә туск правительственин закана проект бар-лгддз зарлгддз. Южи Родезийд бәәх әмтсин ик зунь негрмүд. (Негр улс энүнд хойр сай шаху, цагьан улснз болхла цуг бийнз 185 миньгь шаху күн). Тер бийнз негр улсин колонә законодательн хургт суньгьхд орлцх аргьинз күцстнз таслхар седдзәхин тускиг герчлдзәнә.

Өдгә цагт Южи Родезийд бәәх негрмүд суньгьврт орл-цдг аргь уга, юнзгад гихлә, ода бәәх положенәр болхла джилдән багь гихдән 240 чиньнур стерлинг олдг күн сунь-гьврт орлц чадхмн. Южи Родезийд бәәх негр улсин джалвн энүнәс арвдгч хувнз болхмн. Шин законопроектәр болхла суньгьврт орлцдз чадх болн суньгьгдх збвиг багь гихдән 720 чиньнур стерлинг джилдән олдг күн эдлдж чадхмн.

Негр улсин збвиг таслгч

Англәд әмтс бәәдг гермүд бәрлгьн зогсагдв

ЛОНДОН, июлин 18. (ТАСС) Тосхлтин материалмудин үинз бәдлсн учрар, тер мет ссудас авдг процентнз икдснә учрар Англәд әмтн бәәдг гермүд бәрлгьн зогсагдджана. Терүн-лә залгьлдулдж тосхлтин төр-рәр кәдлцхәдг муниципалн советмүд түрү-зүдү үзлзәх-хәнә, дакад пәтрин үннз икдү-лгддзәнә, тернз зәрм саамдан кәдлмшчнрин джалвин 40, нам 50 процентнз болна.

Баттерси района (Лондона хамгин ик райодин негнз) муниципалн совет эврәннз бикдүрк заседаньдан, әмтн бәәдг гермүд тосхлгьн үнтәр-лүлгдсиг бурушаджана. Тосхл-тин үннз бәдлүлгдсиг болн әмтн бәәдг гермүд бәрхд бгг-

нань чигн кесг статьяс зако-нопроектд бәәцхәнә. Тер за-конопроектг бичсн улсд „Орн-нутгин заллгьнд цивилизованн болн даалгьврта ул-син гарт бәәдг болдгар сунь-гьврин збвин туск зака гаргь-хла сән болх билә“—гидж илднз ичл уга келцхәнә.

Одахн негритянск адвокат Читепо „Родезия геральд“ гидг (Южи Родезийин—Солсберийд гардг) газетд колоньд куунә зүсәр йилгьлгьнә тускиг цәә-лгьдзәх статья бичдз барлв.

Магазинмүдин ик зунь негр-мүдт эд-тавр хулдихахш, тер бийнз хотл балгьснд негрмүд эврәннз магазинмүд секхиг збшәрцхәхш—гидж Читепо заадж келдзәнә. Балгьсна центрәс авн 15 милыд негр улс газр эзлх збв уга. Кемрджән негр ямаран болв чигн учрежденьд ирсн цагт, парадн подъездин лифтәр йовхиг збш-әрхш. Негр улсиг гостиницд бәәхиг збшәрцхәхш гидж „Дейли телеграф энд моргинг пост“ газетин лондонск кор-респондент Читепон статья давтдзәгәд немдз келдзәнә.

лдж ссудин процентнз бәдлсиг тоолдз, цуг тосхлтиг зогсах-мн гидж әмтн бәәдг гермүдин комитетин зааврар Совет шиидвр авб.

Әмтн бәәдг гермүдин ахлач, муниципалн советин член Лейн, тосхлтиг зогсахин тус-кар заавр бгхләрн—„Эн ик әәмшгтә, болв нань аргь уга“,—гидж герчлв. „Әмтн бәәдг гермүд мөнзгнә халхарн онь-гдарлж эс ясрулгдхла, эврәннз тосхлтин зурагьан букләнз цааранднз күцәхәр кенәвн гидж ицдз чадшговдн.“—гидж Лейн угән тәгсгәв.

Цаг зуурин редактор С. КАЛЯЕВ.